

Broedvogelinventarisatie Noordlaarderbos 1983.

Henk van den Brink

Rudi Lanjouw

Inhoudsopgave

- I. Inleiding
 - II. Beschrijving van het onderzoeksgebied
 - 1. Ligging en globale beschrijving van het Noordlaarderbos
 - 2. Bostypen binnen het onderzoeksgebied
 - 2.1. Inleiding
 - 2.2. Oude Grove Den met loofhout ondergroei
 - 2.3. Het "gemengde" type
 - 2.4. Oude loofhoutwal
 - 2.5. Middelhoud loof en naald
 - 2.6. Middelhoud loof
 - 2.7. "Spar"
 - 2.8. Jong loof
 - 2.9. Loofopslag
 - 2.10. Ruigte
 - 2.11. Bebouwing
 - III. Methode
 - 1. Veldmethode
 - 1.1. Methode van inventariseren
 - 1.2. Overzicht van de excursiedata en de bestede tijd
 - 2. Methode van uitwerken
 - 2.1. Interpretatie van de inventarisatiegegevens
 - 2.2. Weergave van de resultaten
 - IV. De broedvogels van het Noordlaarderbos
 - 1. Bespreking per soort
 - V. Overzicht van de niet-broedvogels
 - VI. Samenvatting en konklusies
 - VII. Literatuur
- Bijlage 1. Totaaloverzicht van de broedvogelaantallen
in het Noordlaarderbos
- Bijlage 2. Overzicht van de verschillende vegetatietypen
binnen het onderzoeksgebied

I. Inleiding

Aan het begin van 1983 hebben wij ons voorgenomen een bosgebied in de provincie Groningen op broedvogels te inventariseren. Daarvoor hadden we een aantal redenen.

In de eerste plaats hadden we er zin in. In de tweede plaats paste ons voornemen precies in het kader van een RIN-onderzoek naar broedvogelgemeenschappen, waarvoor gegevens van bossen op droge (zand)gronden gevraagd werden. Tegelijkertijd paste het ook in het kader van het nieuwe SOVON-broedvogel-monitoringproject, waarvoor in 1983 verschillende inventarisatiemethoden uitgetoetst werden. Eén daarvan was de door ons te gebruiken karteringsmethode. De laatste en misschien wel de belangrijkste reden was, dat naar ons idee binnen de vereniging Avifauna Groningen tegenwoordig erg weinig aan broedvogelonderzoek gedaan wordt. De vele activiteiten hebben voornamelijk betrekking op winter- en trekvogels. Voorbeelden zijn: het zojuist afgesloten SOVON-project, de stootvogeltellingen, zwanentellingen en trektellingen.

We zouden het jammer vinden wanneer hierdoor het onderzoek aan broedvogels, dat ons inziens even belangrijk is, in de verdrinking komt. Daarom hopen we dat onze activiteiten ook voor anderen een stimulans vormen om zich met broedvogelinventarisaties bezig te houden.

Dat we het Noordlaarderbos gekozen hebben heeft de volgende redenen:

- het ligt niet al te ver van de stad Groningen, waar wij beiden wonen;
- het paste binnen het RIN-onderzoek daar het op droge zandgrond ligt;
- het is het grootste aaneengesloten boscomplex in de provincie Groningen;
- de vogelbevolking is voor deze provincie tamelijk uitzonderlijk met soorten als Kuifmees en Zwarte Specht en
- er waren uit voorgaande jaren broedvogelgegevens voorhanden. Het betreft een inventarisatie van ongeveer eenderde deel van het gebied door P. Glas in 1972 en een inventarisatie van een groter gebied waar het gebied deel van uitmaakte, door de Provinciale Planologische Dienst in 1976.

Dit verslag is mede dankzij de volgende personen tot stand gekomen: tijdens de inventarisaties werkten Emile Boulan, Gernant Magnin en Lodi Nauta mee; aanvullende gegevens werden verstrekt door Jannes Bos, Hans Esselink en R. Vaughan. Gegevens van genoemde eerdere inventarisaties werden verstrekt door E.J. Boekema en P. Glas.

II. Beschrijving van het onderzoeksgebied

II.1. Ligging en globale beschrijving van het Noordlaarderbos

Het Noordlaarderbos (hierna onderzoeksgebied te noemen) is het grootste aaneengesloten boscomplex in de provincie Groningen en is gelegen ten zuiden van de stad Groningen. Het oppervlak beslaat + 121 ha. Daarvan is + 103 ha. bos, + 14 ha. weiland en + 4 ha. bebouwing en erf. Het bos is tegenwoordig in het bezit van de Vereniging tot Behoud van Natuurmonumenten.

Het onderzoeksgebied is gelegen op de Hondsrug, een zandrug die vanuit Drente tot in Groningen loopt. Aan west- en oostzijde vinden we resp. het Drentse A-dal en het dal van de Hunze.

Voorzover onze informatie reikt, is het onderzoeksgebied in het begin van deze eeuw aangeplant op heidevelden. We kunnen het bos dan ook scharen in de rij der ontginningsbossen. Op een enkele plaats in de omgeving, bijv. Appelbergen, zijn nog resten van de heidevegetatie terug te vinden.

Tijdens een najaarsstorm in de zeventiger jaren is een groot deel van het bos omgewaaid. Dit is een van de redenen dat het bos redelijk jong is. Oudere aaneengesloten stukken bos, voornamelijk Grove Den, vinden we voornamelijk in het noordelijke gedeelte en de zuidelijke rand.

Tijdens onze inventarisaties hebben we geconstateerd dat juist de dikste en oudste Grove Dennen, die gezichtsbepalend zijn voor het bos, er systematisch worden uitgezaagd. De reden voor dit beheer is ons niet bekend.

In het bos liggen enkele weilanden en kleine kaalkappen. Door het noordelijke deel loopt van oost naar west langs een zandweg een oude eiken/beukenwal. Aan de oostzijde grenzen enkele boerderijen en huizen aan het bos.

Figuur 1. Ligging van het onderzoeksgebied in Nederland

II.2. Bostypen binnen het onderzoeksgebied

II.2.1. Inleiding

Het bos is nogal gavarieerd. Veel verschillende bostypen zijn er vertegenwoordigd. De stukken zijn echter wel klein (< 10 ha.).

Doordat vrijwel overal de ondergroei ontbreekt is het bos toch relatief arm aan vogelsoorten. We hebben ondanks onze gebrekkige planten kennis toch geprobeerd een beschrijving te geven. Hierbij beperken we ons tot de boomlaag en struiklaag. Over de kruidlaag kan opgemerkt worden dat deze over het algemeen slecht ontwikkeld is.

II.2.2. Oude Grove Den met loofhout ondergroei

Dit bostype bestaat uit oude Grove Den (tot 22 meter) met daaronder een matig dichte struiklaag. Hier en daar is zelfs sprake van een tweede boomlaag. Deze lagen bestaan vooral uit Berk, Zomereik en Lijsterbes.

II.2.3. Het "gemengde" type

Onder gemengd bos verstaan we stukken bos waarin zowel naald- als loofbomen vertegenwoordigd zijn. We hebben geen onderscheid gemaakt tussen de verschillende soorten naald- en loofhout.

II.2.4. Oude loofhoutwal

Deze wal ligt in het noorden van het onderzoeksgebied en bestaat uit oude Zomereik en oude Beuk. Dit zijn losstaande bomen zonder ondergroei.

II.2.5. Middeloud loof en naald

Het middeloude loof bestaat voornamelijk uit Zomereik en Berk. Deze bomen zijn tot 14 meter hoog. Doordat jaren achtereen de oude Grove Dennen er uitgezaagd zijn, torent hier en daar een Grove Den hoog boven de loofbegroeiing uit.

II.2.6. Middeloud loof

Deze stukken bos vertonen geen enkele variatie. Ze worden gekenmerkt door hun monotone aanblik. De vertegenwoordigende boomsoorten zijn vnl. Zomereik en Berk (< 14 meter). Ondergroei is niet aanwezig.

II.2.7. "Spar"

Dit is een verzamelnaam voor alle soorten naaldbomen anders dan de Grove Den. Dit bostype neemt een groot deel van het gehele oppervlak voor haar rekening. Hierin zijn vertegenwoordigd: Douglas, Fijnspar en Larix.

II.2.8. Jong loof

Deze percelen bestaan uit Zomereiken die zeer jong zijn. De hoogte is maximaal 8 meter. De ondergroei is beter ontwikkeld dan in het middeloude loof. Als vertegenwoordigers hiervan treden op: Lijsterbes en Braam.

II.2.9. Loofopslag

Dit is opslag van Zomereik, Berk, Lijsterbes en Braam. Maximaal 4 meter. De structuur is dicht. De kruidlaag ontbreekt.

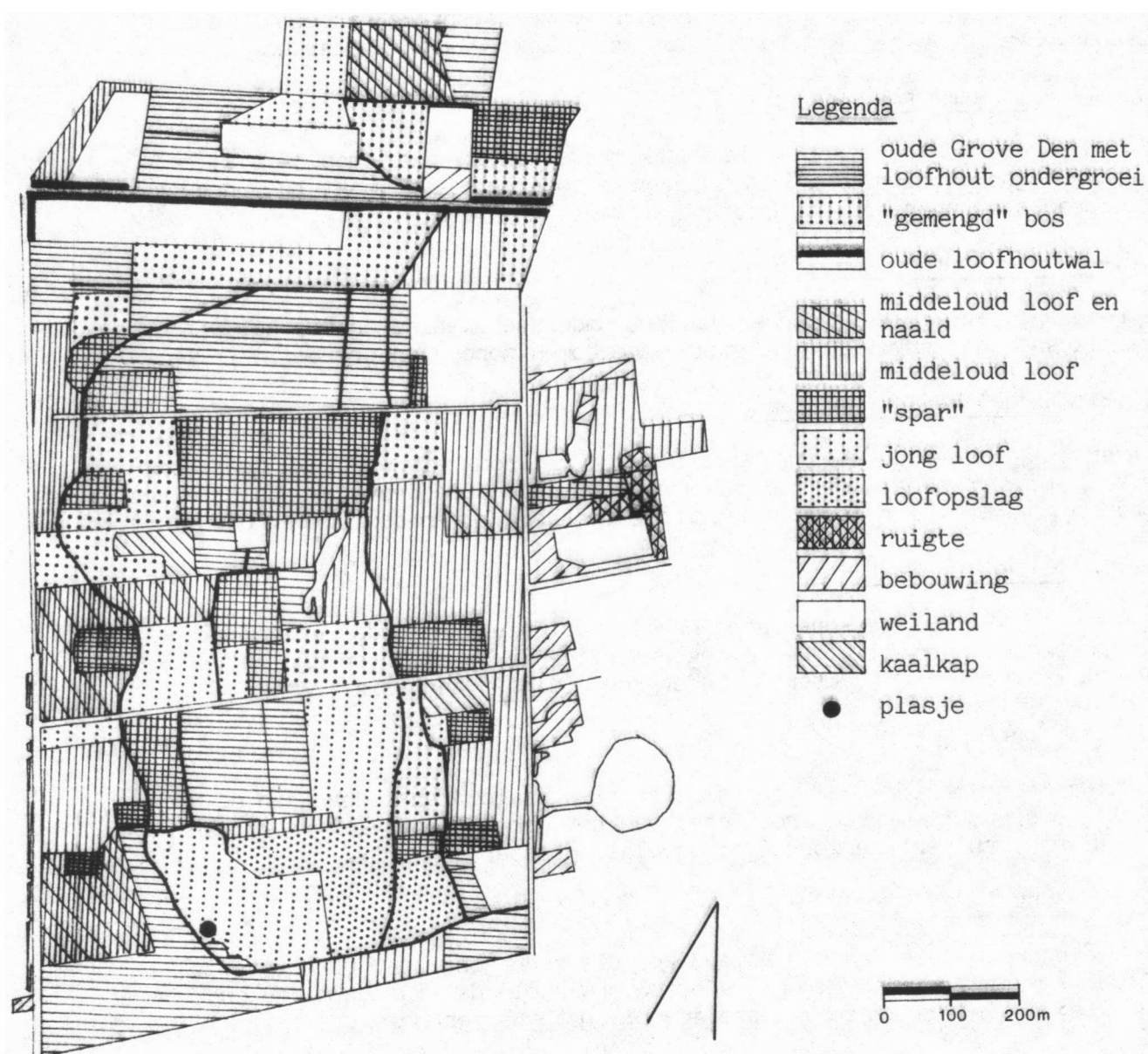
II.2.10. Ruigte

Hieronder verstaan we een klein stukje grasland dat gedeeltelijk is ingeplant met sparren. Ook staan er enkele fruitbomen. Ruige randjes sieren de sloten.

II.2.11. Bebouwing

Als laatste, hoewel het geen bostype is, willen we de bebouwing noemen. Dit zijn huizen en/of boerderijen met hun tuinen/erven en gebieden die onder hun directe invloed staan.

Hieronder staat het geheel nog eens op kaart weergegeven.

Figuur 2. Overzicht van de verschillende vegetatietypen binnen het onderzoeksgebied

III. Methode

III.1. Veldmethode

III.1.1. Methode van inventariseren

Er is gewerkt met behulp van de karteringsmethode (VWG Grote Rivieren 1973, Oelcke in Berthold, Bezzel en Thielcke 1974). Hieronder volgt een beschrijving van de methode en de manier waarop wij hem hebben gehanteerd.

In het onderzoeksgebied is een route uitgestippeld en wel zo dat het gehele onderzoeksgebied bestreken werd. Er is uitgegaan van een maximale waarneemafstand van 50 meter in bos en 150 meter in open gebied. Doordat de structuur in het bos vrij open is viel de afstand over het algemeen wat ruimer uit (in figuur 3 is de inventarisatieroute weergegeven). De route is aaneengesloten, zodat op het beginpunt ook wordt geëindigd.

Vanaf begin maart tot begin juni werd de route één maal per week tot één maal per twee weken afgelopen vanaf één uur voor zonsopkomst. Daarbij werd bij iedere excursie op een ander punt begonnen, zodat in de loop van het seizoen alle delen minstens één maal vroeg in de ochtend bezocht waren. Tijdens de rondgang werden alle potentiële broedvogels op kaartjes met een schaal van 1:3333 ingetekend wanneer ze de volgende gedragingen vertoonden:

- territoriumgedrag,
- balts,
- alarmeren,
- transporteren van nestmateriaal, nestbouw, uithakken hol

en daarnaast

- duidelijke paren.

Speciaal aangegeven werden zekere broedgevallen:

- gedrag dat wijst op nest of jongen (fel alarm, afleidingsgedrag),
- pas uitgevlogen juvenielen,
- nestvondst,
- transporteren van voer of uitwerpselen.

Uitzonderingen:

- behalve bovenstaande verschijnselen werden van zeldzame of onzekere broedgevallen alle waarnemingen genoteerd,
- opmerkingen ten aanzien van enkele soorten:
 - roefvogels: alle bewegingen totdat het nest gevonden werd
 - Holenduif: alle waarnemingen
 - Koekoek: alle waarnemingen (man en vrouw apart aangeven)
 - uilen: alle waarnemingen
 - spechten: alle waarnemingen (duidelijk bewegingen aangeven)
 - Zwarte Kraai: nesten of tegen elkaar inroepende vogels noteren
 - Ekster: nesten
 - Vlaamse Gaai: alle waarnemingen (bewegingen aangeven)
 - lijsters: geen paarwaarnemingen i.v.m. voedselvluchten, bij de Merel ook het "tsjengen" aangeven
 - Goudvink, Staartmees, Kuifmees: alle waarnemingen.

Verplaatsingen werden met een doorgetrokken lijn aangegeven. Wanneer werd getwijfeld of twee waarnemingen op verschillende territoria duiden werd een stippellijn tussen de waarnemingen getrokken.

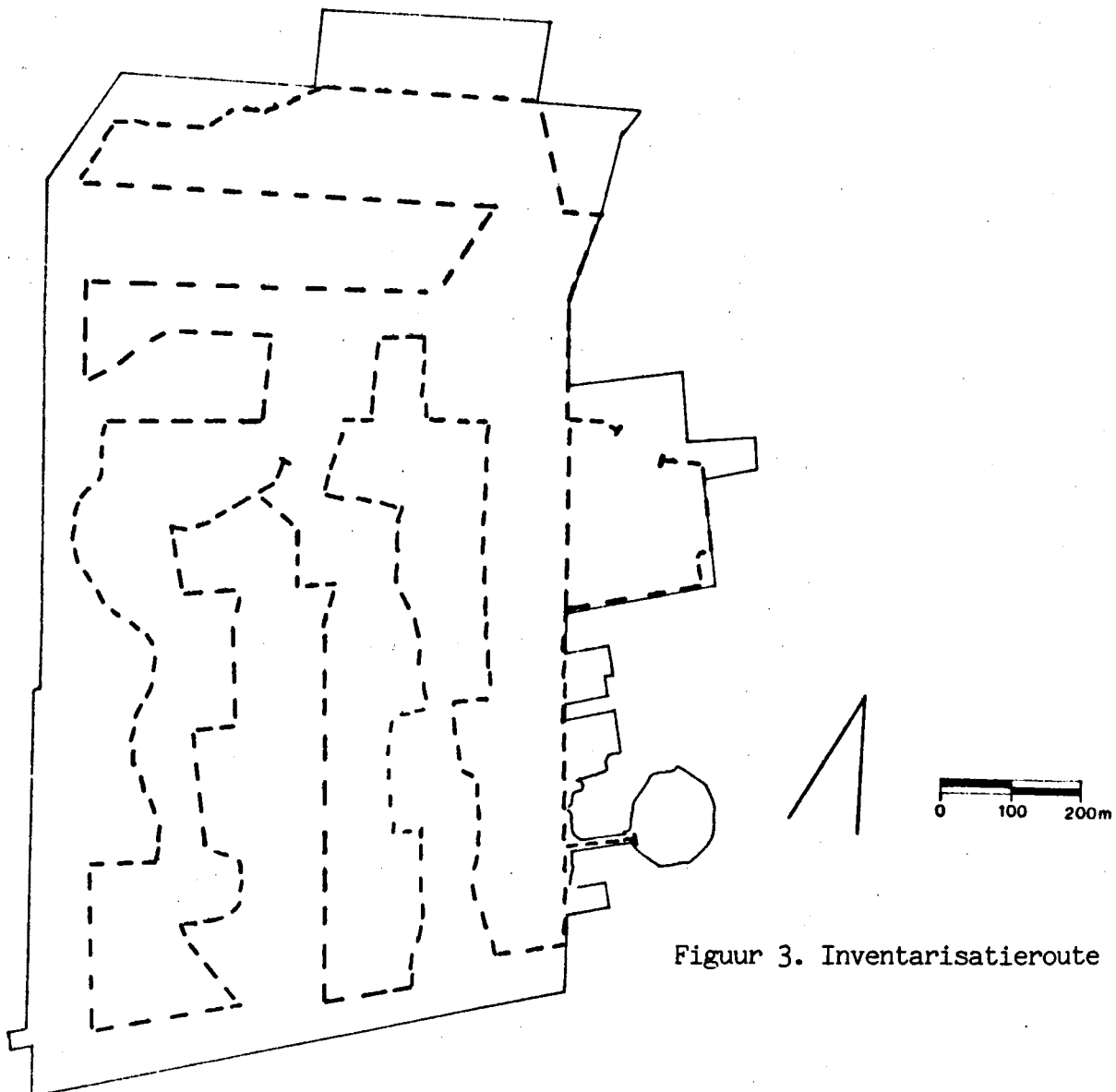
De waarnemingen werden overgebracht (zo snel mogelijk) op soortverzamelkaartjes. Voor iedere soort werd een apart kaartje bijgehouden. Alle gekarteerde waarnemingen van die soort werden per datum aangegeven. Voor iedere datum werd een andere kleur gebruikt. Om snel te kunnen zien uit welke periode de waarneming stamt werden in de loop van het seizoen kleuren van licht naar donker gebruikt. Ook verplaatsingen van vogels (zie ook boven) werden duidelijk aangegeven.

Houtduif, Boerenwaluw, Spreeuw, Huismus en Ringmus zijn niet volledig geïnventariseerd.

III.1.2. Overzicht van de excursiedata en de bestede tijd

In tabel 1 zijn de excursiedata weergegeven. De lengte van de route bedroeg 9,7 km. Niet altijd is de route in zijn geheel afgelopen. Dit staat aangegeven door een min (-) achter de excursiedatum. De avondexcursies zijn aangegeven door een A.

De bestede tijdsduur van een excursie liep op van + 5 uur in maart tot + 6 uur in juni. In vergelijking met de normen die genoemd worden door Berthold (1976) en van Dijk (1983) is de door ons bestede tijd per ha. gering. We moeten dan ook stellen dat de gevonden broedvogelaantallen minima zijn.

Figuur 3. Inventarisatieroute

1-3-1983	A	22-4-1983	A
3-3	(-)	28-4	
8-3		10-5	(-)
15-3		11-5	
29-3		17-5	
7-4		28-5	(-)
14-4	(-)	31-5	(-)
19-4		5-6	

Tabel 1. Overzicht der excursiedata

III.2. Methode van uitwerken

III.2.1. Interpretatie van de inventarisatiegegevens

Op soortverzamelkaartjes is bij het bepalen van de territoria uitgegaan van de aanbevelingen gedaan door Oelcke (in: Berthold, Bezzel en Thielcke 1974): dat wil zeggen dat het minimale aantal registreringen dat nodig is, wil een territorium als bestaand worden aangemerkt, als volgt in verband moet staan met het aantal geldige bezoeken:

geldige bezoeken	10	9	8	7	6	5	4
registreringen	3	3	3	2	2	2	2

Daarbij moeten minimaal twee registreringen minstens een week uit elkaar liggen.

Met "geldige" bezoeken worden bedoeld die bezoeken waarop een soort aanwezig zou kunnen/moeten zijn. Voor jaarvogels is dit de gehele inventarisatieperiode, maar zomervogels kunnen pas vanaf een bepaalde datum verwacht worden. De datum waarop een zomersoort voor het eerst wordt waargenomen geldt als eerste geldige bezoek. Alle hierna volgende excursies worden als geldig beschouwd. Bij soorten die heel laat aankomen kan het gebeuren dat het aantal waarnemingen heel klein is. Daarom wordt in die gevallen van bovenstaande methode afgeweken. Eenmalige zangwaarnemingen buiten de trekperiode (zoals vermeld in: C.N.A. 1970, Boekema e.a. 1983) worden dan wel als territorium aangemerkt.

Bij de Merel is steeds uitgegaan van het maximale aantal mannetjes dat tegelijk zingend is waargenomen in duidelijk begrensde territoria. Een tweede zangwaarneming als bevestiging was niet noodzakelijk. Dit omdat de soort een zeer korte zangpiek in de vroege ochtend heeft en dan ook op deze wijze niet volledig te inventariseren is.

III.2.2. Weergave van de resultaten

De verzamelde gegevens worden op verschillende manieren gepresenteerd:

- van alle soorten waarvan het aantal territoria minstens vijf bedraagt is een verspreidingskaart opgenomen,
- van soorten die met minstens 20 paren zijn vertegenwoordigd zijn de dichtheden voor de meest voorkomende biotooptypen uitgerekend,
- voor alle soorten is een tekst met extra informatie opgenomen, waaronder het aantal paren
- er wordt regelmatig verwezen naar in de inleiding genoemde andere broedvogelgegevens. Deze worden als volgt genoemd: Glas 1972 en P.P.D. 1976.

IV. De broedvogels van het Noordlaarderbos

IV.1. Bespreking per soort

Hieronder volgt de bespreking van de soorten. De volgorde is de door Euring vastgestelde volgorde (zoals ook op de SOVON-kaarten te vinden is).
Achter iedere soort staat tussen haakjes het aantal paren weergegeven.

Bergeend - Tadorna tadorna - (3-4)

Gedurende vrijwel de gehele inventarisatieperiode waren 6 tot 8 Bergeenden aanwezig op weilandjes in het Noordlaarderbos en aan de rand ervan. Het broeden kon door ons niet met zekerheid worden vastgesteld, maar in voorgaande jaren broedde de soort er succesvol.

Op grond hiervan nemen we aan dat er in 1983 3 tot 4 paren aanwezig waren.

Wilde Eend - Anas platyrhynchos - (2)

Aangezien het onderzoeksgebied bestaat uit bos, is het opmerkelijk dat deze soort als broedvogel kon worden vastgesteld. Eén paar is vastgesteld bij het plasje, het andere bij een brede sloot door het bos.

Havik - Accipiter gentilis - (2)

Van één paar werd het nest gevonden in een Grove Den. Hierop werden drie eieren en later drie vliegvlugge jongen (allen mannetjes) aangetroffen (med. H.Esselink, J.Bos). Een tweede territorium werd bezet door een man, dat regelmatig tegen het andere mannetje in roepend gehoord werd. Een vrouwtje werd niet waargenomen. Plukresten van grote prooien (med. J.Bos) en nestbouwactiviteiten deden haar aanwezigheid wel vermoeden. Dit is het eerste jaar dat in het Noordlaarderbos twee paren waargenomen zijn.

Sperwer - Accipiter nisus - (1)

De ene Sperwer broedde in een Douglas. Er werden 5 eieren geproduceerd waaruit 1 man en 4 vrouwen kropen (med. J.Bos, H.Esselink). Dit bevestigt de tendens dat broedsels van de Sperwer tegenwoordig meer jongen voortbrengen dan enkele jaren geleden (toen veel eieren niet uitkwamen).

In voorafgaande jaren broedden er regelmatig twee Sperwerparen in het bos.

Buizerd - Buteo buteo - (2)

Beide nesten bevonden zich in een Grove Den. Het noordelijke en het zuidelijke paar legden resp. 2 en 3 eieren en brachten evenzovele jongen groot (med. H.Esselink, J.Bos).

Torenvalk - Falco tinnunculus - (1)

Gedurende de inventarisatieperiode werd de Torenvalk door ons nooit waargenomen. Daarna werd door J.Bos, die de Torenvalk slechts één maal had waargenomen, het nest gevonden in een Grove Den. De net vliegvlugge jongen vlogen in de omgeving rond. Eén jong werd als prooi van een Havik aangetroffen.

In het verleden was de Torenvalk in het onderzoeksgebied algemener. In 1972 stelde P.Glas in eenderde deel van het onderzoeksgebied 1 tot 2 paren vast. In 1976 konden vier territoria worden vastgesteld (P.P.D. 1976).

Boomvalk - Falco subbuteo -

(1)

Het enige met zekerheid vastgestelde paar bracht geen jongen voort. Ook in de wijdere omgeving (het Gorecht en het aangrenzende deel van Drente) was het broedsucces van de Boomvalk gering (med. J.Bos). Op grond van het feit dat verschillende waarnemers regelmatig in twee verschillende delen van het bos Boomvalken zagen, kan de aanwezigheid van een tweede paar worden verondersteld.

In 1976 werd ook 1 territorium vastgesteld (P.P.D. 1976); in 1982 waren er echter 3 paren aanwezig (med. J.Bos).

Fazant - Phasianus colchicus -

(6)

De verspreiding van de Fazant beperkt zich tot de oostelijke bosrand. Deze is hoog gelegen en wordt voornamelijk begrensd door bouwland, terwijl de westelijke bosrand beduidend lager ligt en aan het vochtige grasland van het Drentse A-dal grenst.

Holenduif - Columba oenas -

(3)

Het aantal Holenduiven is gering. De 3 territoria zijn mede op grond van waarnemingen van paren vastgesteld, omdat de zangactiviteit minimaal was. In 1976 werden 7 territoria gevonden (P.P.D. 1976). Mogelijk is deze afname het gevolg van een vermindering van de beschikbare nestgelegenheid. Deze kan veroorzaakt zijn door de afname van de Groene Specht en het kappen van bomen.

Houtduif - Columba palumbus -

(+)

Het aantal paren van deze soort is niet geteld. De reden hiervoor is verwoord in hfdst. III.1.1. We kunnen wel opmerken dat de soort zeer talrijk is en in sommige delen van het bos zeer hoge dichtheden bereikt.

Tortelduif - Streptopelia turtur -

(4)

Doordat de Tortelduif een van de laatst arriverende zomergasten is, en wij na 5 juni niet meer geïnventariseerd hebben, is hij waarschijnlijk onderteld. Mede door waarnemingen van anderen komen we nog op een aantal van 4. Dat de soort in vergelijking met 1976, toen nog 15 territoria konden worden vastgesteld (P.P.D. 1976), is afgenomen leidt geen twijfel. Mogelijk is de achteruitgang het gevolg van het ouder worden van de "sparre" stukjes.

Koekoek - Cuculus canorus -

(3)

Aangezien ook de Koekoek laat in het seizoen arriveert hebben we hem waarschijnlijk onderteld. Twee territoria berusten op slechts één waarneming.

Ransuil - Asio otus -

(8)

In tegenstelling tot de bevindingen bij broedvogelinventarisaties in andere gebieden, bijvoorbeeld op de Veluwe (VWG Arnhem 1982) en in Winterswijk (VWG Zuidoost-Achterhoek 1982) konden wij de Ransuil inventariseren op baltsende paren en tegen elkaar in roepende individuen in maart en april. Vergelijken we de dichtheden in deze gebieden met de dichtheid in het Noordlaarderbos, dan blijkt het volgende:

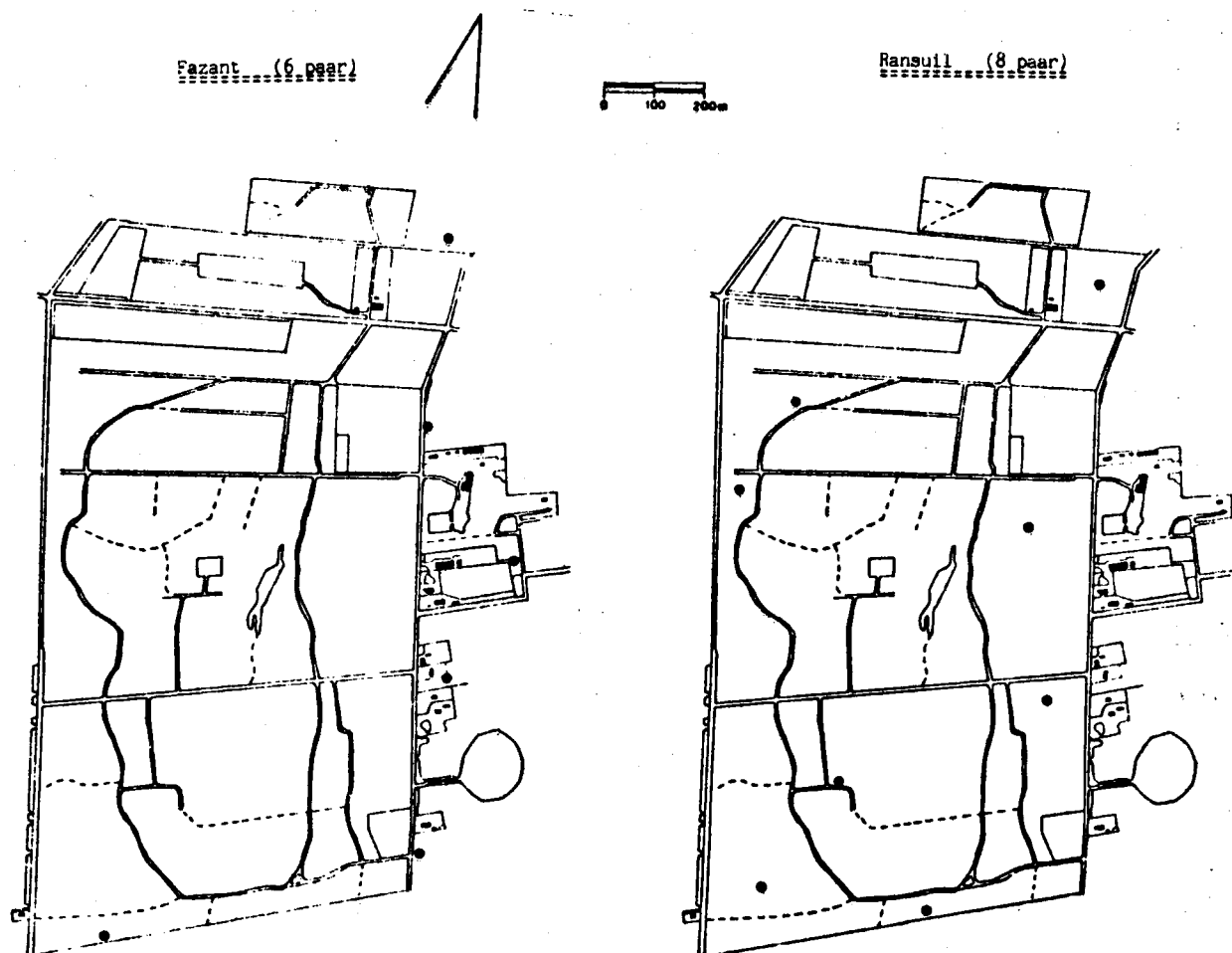
gebied	geïnv. opp.	aantal paar	paar/100 ha.
ZO-Veluwe	12.000 ha.	23	0,19
Winterswijk	860 ha.	7	0,82
Noordlaarderbos	121 ha.	8	6,61

N.B. Het Noordlaarderbos is van deze drie verreweg het kleinste gebied.

Deze veel grotere dichtheid heeft ongetwijfeld tot gevolg dat de territoriumactiviteiten in het Noordlaarderbos op een veel hoger niveau liggen. Dat de Ransuil zo talrijk is zou kunnen samenhangen met het ontbreken van de Bosuil (deze is in de andere gebieden talrijker dan de Ransuil). Een aanwijzing hiervoor kan wellicht gevonden worden in een onderzoek in de Amsterdamse Waterleidingduinen, waar toename van de Bosuil en afname van de Ransuil parallel liepen (Koning 1983).

Tijdens één van onze avondbezoeken konden we in het maanlicht waarnemen hoe een man al vleugelklappend in cirkels boven een roepende vrouw rondvloog.

Van de drie nesten die - alle in een Grove Den - gevonden werden mislukte in één geval het broedsel. De beide andere brachten elk minimaal 2 jongen groot. In een ander territorium werden 2 vliegvlugge jongen waargenomen hoewel het nest niet gevonden werd (J.Bos, R.Vaughan).

Groene Specht - *Picus viridis* -

(2)

Zelf stelden we een paar vast in het noordelijke deel van het bos. In het zuidelijke deel deden wij twee waarnemingen, niet voldoende om een territorium te kunnen honoreren. De Groene Specht bleek hier echter wel aanwezig te zijn: door J. Bos werd het nest gevonden. In 1976 was de soort nog met 4 paren vertegenwoordigd (P.P.D. 1976).

Aan het eind van dit verslag is een uitvouwbare bijlage toegevoegd met daarop vermeld de verschillende bostypen, zodat snel gekeken kan worden in welk bostype welke soort het talrijkst is.

Zwarte Specht - Dryocopus martius -

(2-3)

De Zwarte Specht hoorden wij op bijna ieder bezoek. Doordat deze soort er grote territoria op na houdt, die elkaar wellicht zelfs overlappen, was het aantal moeilijk te bepalen. In ieder geval is zowel in het noordelijke als het zuidelijke deel een paar aanwezig. Mogelijk is er sprake van een derde paar in het middengedeelte.

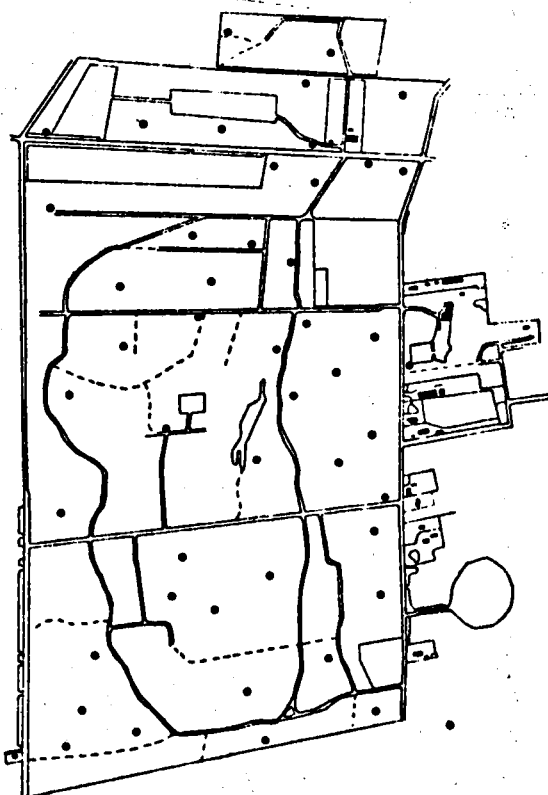
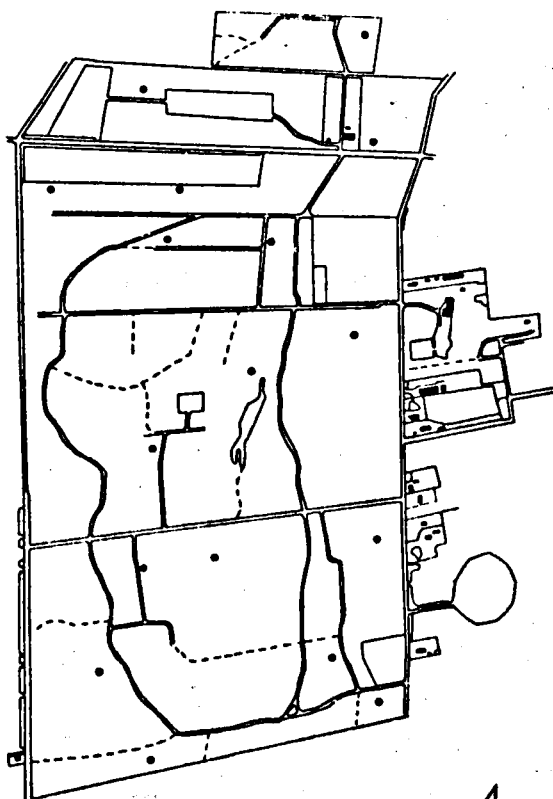
Grote Bonte Specht - Dendrocopus major -

(17)

Dit aantal overtrof onze stoutste verwachtingen.

Grote Bonte Specht
(17 paar)

Winterkoning
(47 paar)

0 100 200m

Kleine Bonte Specht - Dendrocopus minor -

(1)

Verscheidene malen werd een roffolend mannetje waargenomen, ook werd de roep gehoord en eenmaal werd een paartje gezien. Bijna alle waarnemingen werden in de eerste helft van april gedaan. Het territorium bevond zich in het noordelijke gedeelte, waarin de oude eiken/beukenwal gelegen is.

Boerenzwaluw - Hirundo rustica -

(+)

Enkele paren broedden aan de oostelijke bosrand in boerderijen.

Boompieper - Anthus trivialis -

(1)

Op 5 juni verscheen plotseling een zingend mannetje op de kaalkap. Hoewel we na deze datum niet meer geïnventariseerd hebben, menen we toch n.a.v. deze waarneming van een territorium te kunnen spreken. Het is echter niet geheel uitgesloten dat het een zeer late doortrekker betrof.

Witte Kwikstaart - Motacilla alba -

(3)

De verspreiding van de Witte Kwikstaart is beperkt tot de bebouwing. We zijn voornamelijk uitgegaan van waarnemingen van paren.

Winterkoning - Tryglodytes tryglodytes -

(47)

De Winterkoning is homogeen over het bos verspreid. De dichtheden per 10 ha. bos zijn: middeloud loof 6,38; oude grove den + loof 6,61; gemengd 4,24.

Heggemus - Prunella modularis -

(5)

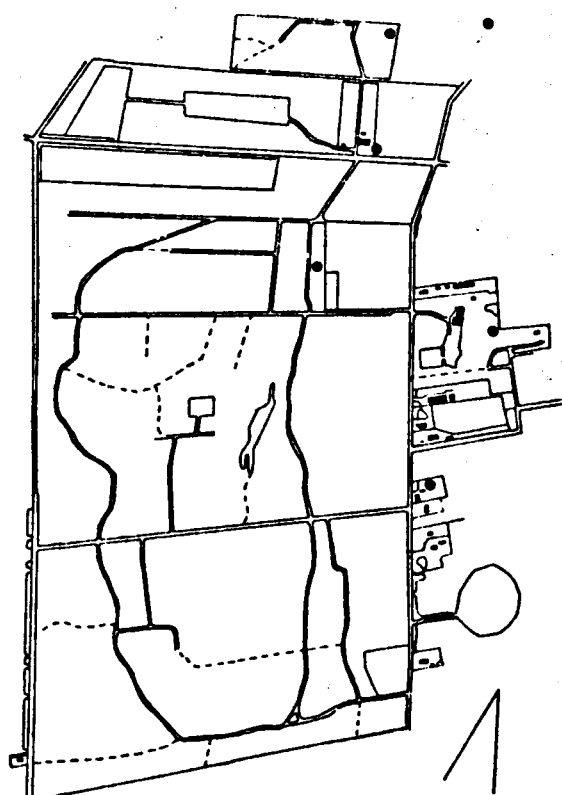
De Heggemus troffen we vrijwel alleen aan bij bebouwing. Eén territorium bevond zich in een bosrand grenzend aan een tuin en één bevond zich echt in het bos, in een jonge sparrenaanplant.

Roodborst - Erithacus rubecula -

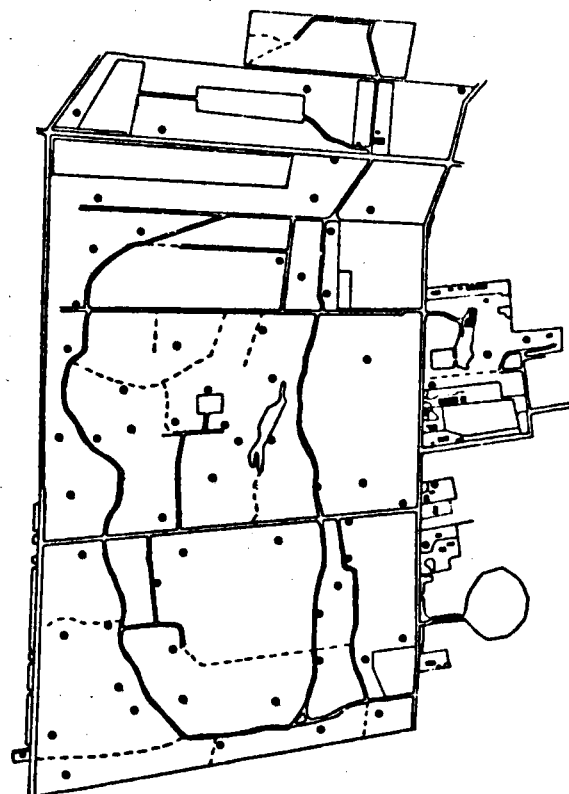
(63)

De Roodborst is evenals de Winterkoning homogeen over het bos verspreid: middeloud loof 6,91; oude grove den + loof 7,44; gemengd 4,85 en spar 6,62 paar per 10 ha. bos.

Heggemus (5 paar)

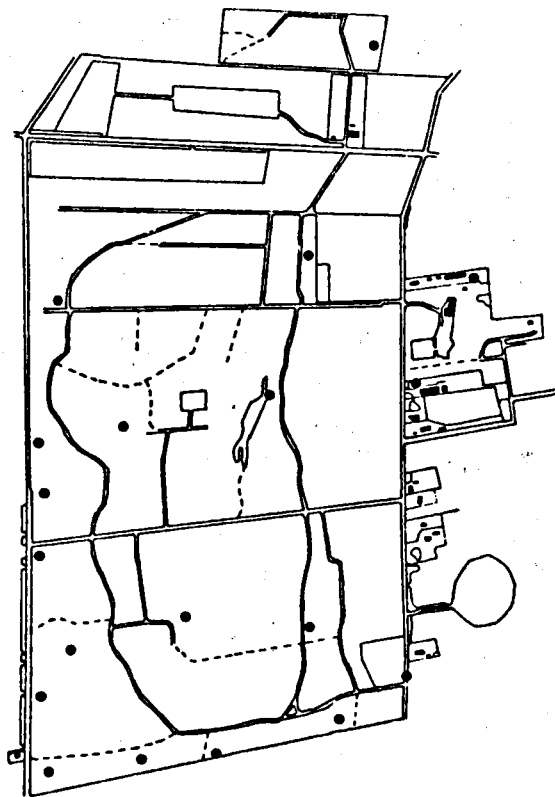
Roodborst (67 paar)

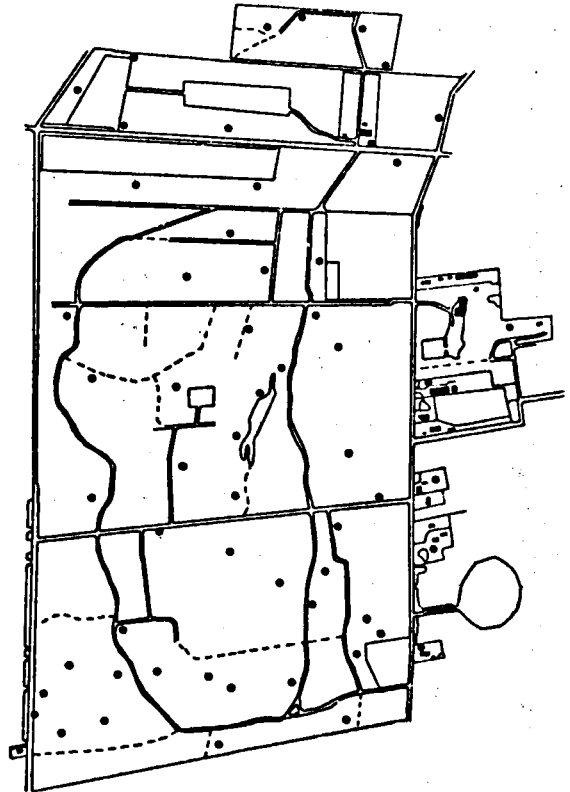
Gekraagde Roodstaart - *Phoenicurus phoenicurus* - (19)

We hebben hier te maken met een uitgesproken randvogel. Alle territoria die zich niet aan een bosrand bevinden (zie verspreidingskaart), zijn gesitueerd bij open plekken in het bos of op de grens van hoge en lage vegetatie. Voorts is opvallend dat de meeste territoria zich aan de westelijke bosrand bevinden, waar de Grove Den een groot deel van het aanbod voor haar rekening neemt (aan de oostelijke rand staan vrijwel geen Grove Dennen).

Gekraagde Roodstaart (19 paar)

Merel (58 paar)

Merel - *Turdus merula* -

(58)

Het gevonden aantal Merels is een minimum: de Merel heeft een zeer korte zangpiek in de vroege ochtend en is daardoor lastig te inventariseren. De dichtheden per 10 ha. bos zijn: spar 4,64; middeloud loof 3,72; oude grove den + loof 7,02; gemengd 5,45. Opvallend is de zeer lage dichtheid in het middeloude loof in vergelijking met oude grove den + loof. Dit hangt samen met het vrijwel geheel ontbreken van een struiklaag in het eerstgenoemde bos-type.

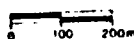
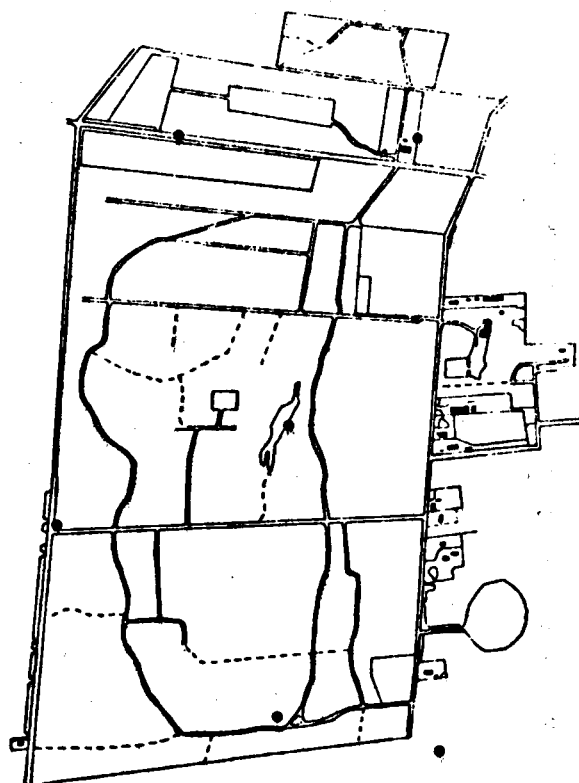
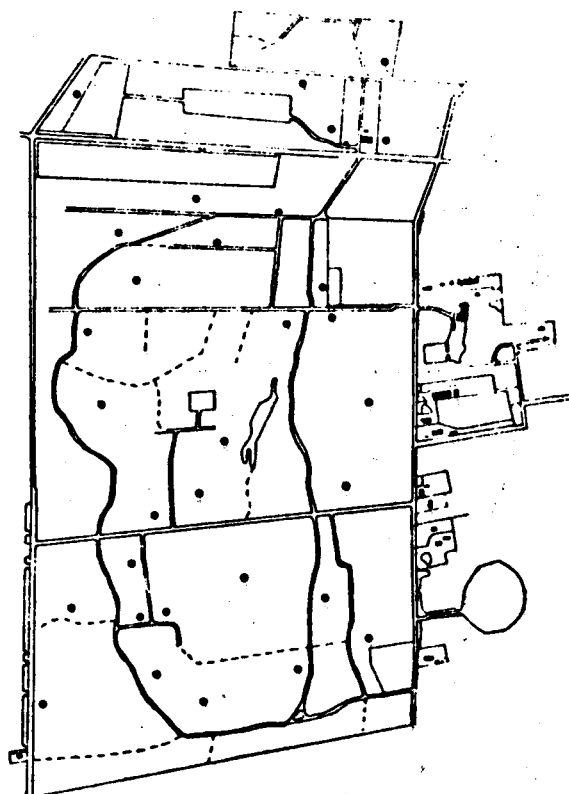
Zanglijster - *Turdus philomelos* -

(31)

De Zanglijster heeft een voorkeur voor sparreaanplanten en voor gemengde percelen, waarin naaldbhoutsoorten als Fijnspar, Larix en Douglas vertegenwoordigd zijn. De dichtheden: oude grove den + loof 2,89; gemengd 5,45 en spar 4,64.

Zanglijster.....(31 paar)

Grote Lijster.....(5 paar)

Grote Lijster - *Turdus viscivorus* -

(5)

Het kaartje toont een mooi regelmatig verspreidingspatroon, mogelijk mede veroorzaakt door de hoge dichtheid.

Braamsluiper - *Sylvia curruca* -

(1)

Het enige territorium bevond zich aan de oostelijke bosrand in een tuin.

Tuinfluiters - Sylvia borin -

(12)

Wederom een van de laat arriverende en daarom mogelijk ondertelde zomer-vogels. Het verspreidingskaartje wekt de indruk dat de Tuinfluiter een randvogel is. Dit is echter niet het geval.

Over Drente wordt opgemerkt (van Dijk en van Os 1982) dat de Tuinfluiter de Sylvia-zanger is die in bosgebieden de late struikstadia en de overgangstadia naar opgaand bos bewoont. Met het ouder worden van de aanplant handhaaft de soort zich vrijwel alleen aan de randen.

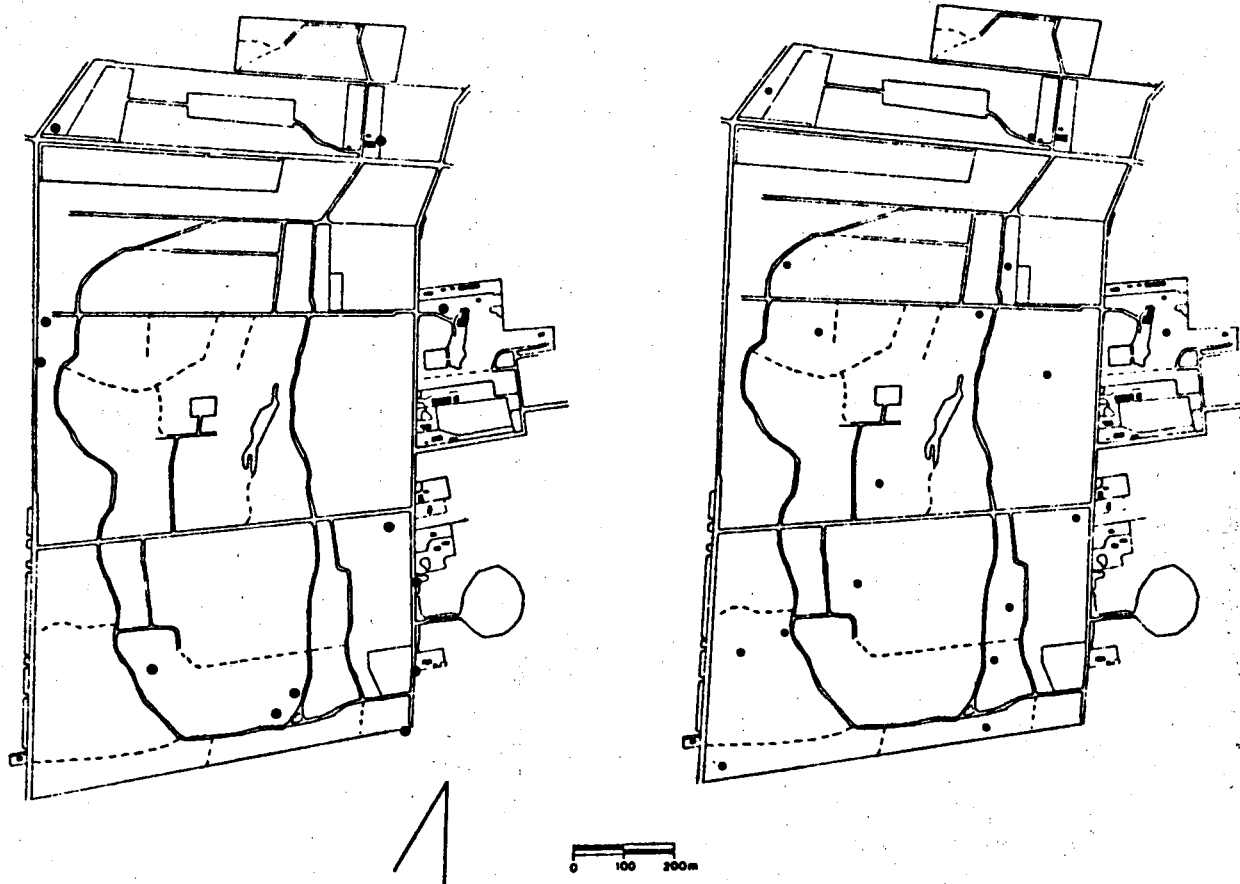
In 1976 waren dergelijke bosstadia in het Noordlaarderbos waarschijnlijk meer voorhanden, wat een aantal van 25 paren toen kan verklaren (P.P.D. 1976)

Zwartkop - Sylvia atricapilla -

(17)

Tuinfluiters (12 paar)

Zwartkop (17 paar)

Fluiter - Phylloscopus silibatrix -

(1)

Op 28 april hoorden we de eerste zingende Fluiter. In de weken daarna werden op verschillende plaatsen in het bos zingende Fluiteren waargenomen. Dit betrof waarschijnlijk doortrek.

Vermoedelijk werd het ene territorium dat overbleef bezet door een ongepaard mannetje. Het vogeltje werd bij elk bezoek zeer luid zingend aangetroffen.

Tjiftjaf - *Phylloscopus collybita* -

(24)

In tegenstelling tot de Fitis heeft de Tjiftjaf vooral behoefte aan opgaand bos. Aan die voorwaarde wordt in het Noordlaarderbos voldaan; de Tjiftjaf komt dan ook in redelijk aantal voor.

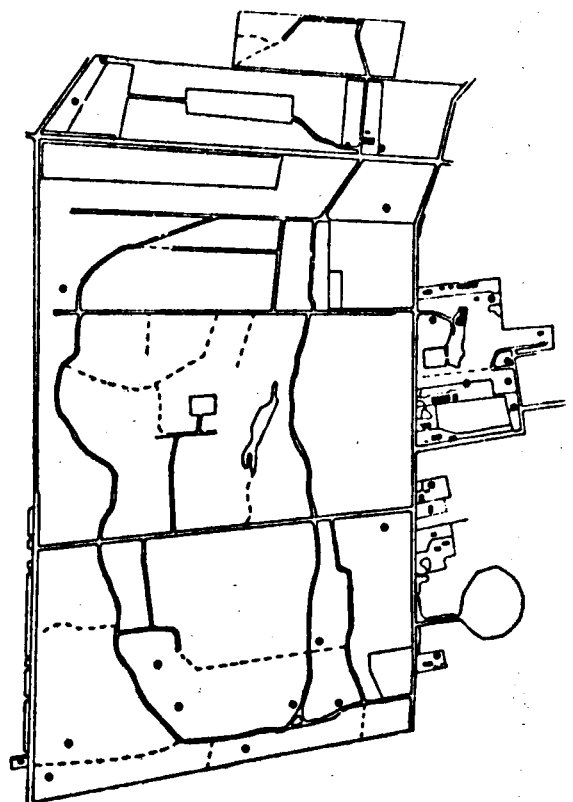
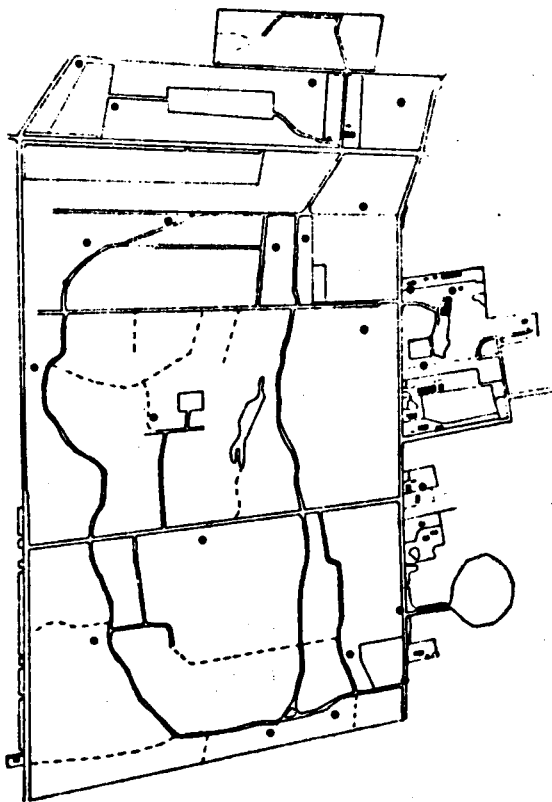
Fitis - *Phylloscopus trochilus* -

(22)

De Fitis ontbreekt vrijwel geheel in de oudere gedeelten, behalve op plaatsen met een rijke ondergroei. Op de verspreidingskaart is dit duidelijk te zien. Alleen in lage dichte begroeiing, zoals jonge sparreaanplanten en ruigte, loopt de dichtheid hoog op.

Tjiftjaf.....(24 Paar)

Fitis.....(22 paar)

Goudhaantje - *Regulus regulus* -

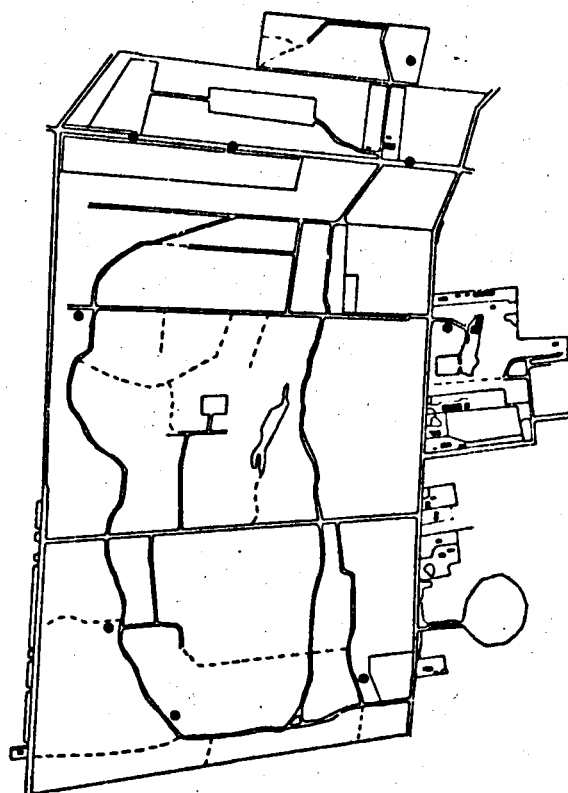
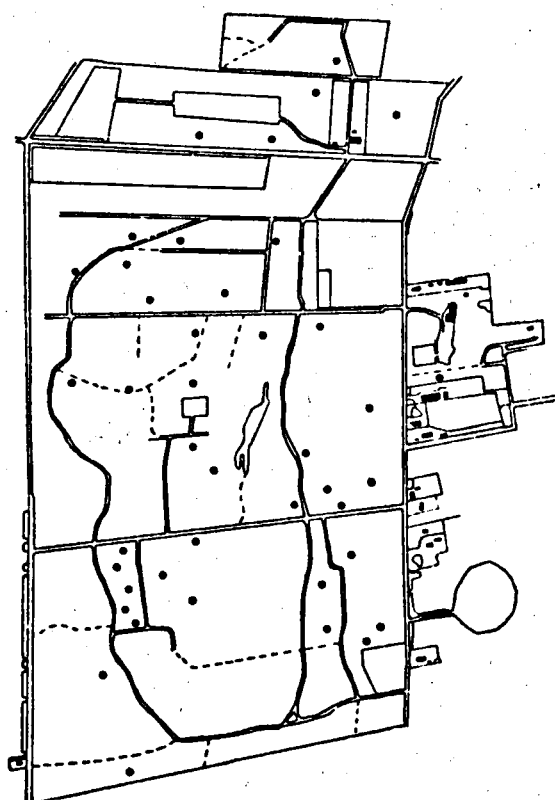
(42)

Het Goudhaantje toont een duidelijke voorkeur voor het bostype "spar". De dichtheid daarin is 13,25 (bijna de helft van alle Goudhaantjes in het bos). De overige dichtheden zijn: oude grove den + loof 4,96; gemengd 3,64 en middeloud loof + enkele grove den (slechts 8 ha.) 3,75.

In 1976 werden slechts 3 territoria vastgesteld (P.P.D. 1976). Dit is één van de gegevens waarop de aantalsschatting voor het Goudhaantje voor de provincie in "Vogels van Groningen" gebaseerd is (nl. 30-35 paar, Boekema e.a. 1983). Deze aantalsschatting is dus lager dan het door ons in het Noordlaarderbos gevonden aantal. Ons inziens is 100-150 paar voor de provincie nog een voorzichtige schatting.

Goudhaan (42 paar)

Grauwe Vliegenvanger
.....
(9 paar)

Grauwe Vliegenvanger - *Muscicapa striata* - (9)

Ook de Grauwe Vliegenvanger is mogelijk onderteld, als laat arriverende zomergast.

Bonte Vliegenvanger - *Ficedula hypoleuca* - (8)

De helft van de Bonte Vliegenvangers komt voor in de tuinen aan de oost-rand. Dit hangt ongetwijfeld samen met de aanwezigheid van nestkasten.

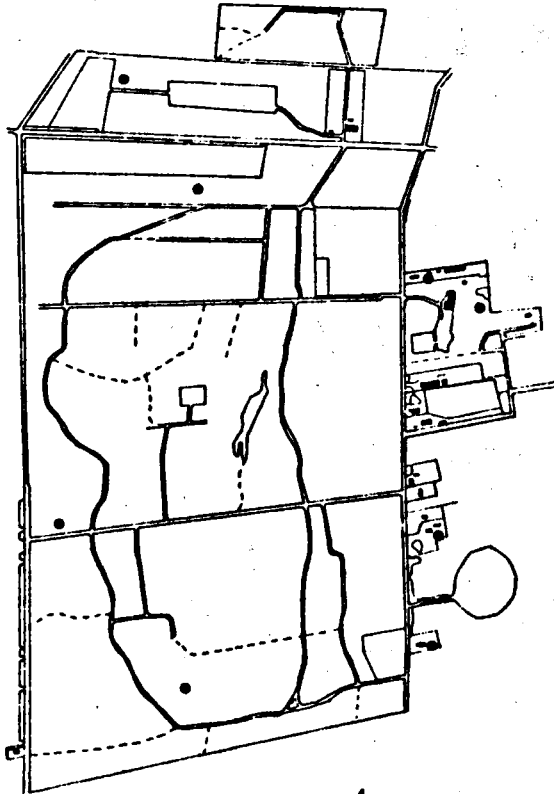
Staartmees - *Aegithalos caudatus* - (11)

Matkop - *Parus montanus* - (13)

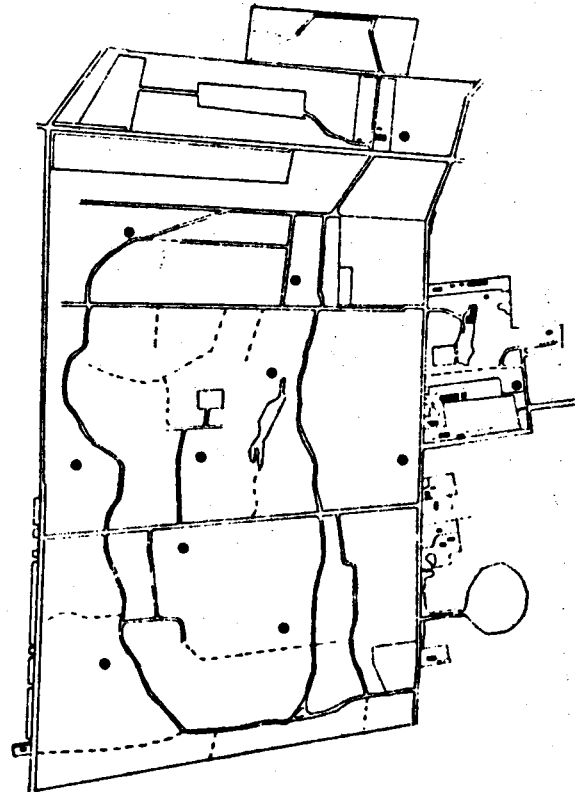
Kuifmees - *Parus cristatus* - (8)

In 1976 werd slechts één territorium vastgesteld (P.P.D. 1976). Mogelijk is de Kuifmees toegenomen; het kan ook zijn dat de soort destijds onderteld is. In elk geval kunnen we op grond van onze gegevens stellen dat een schatting van 6-11 paar voor de provincie Groningen (Boekema e.a. 1983) veel te laag is. Een schatting van 15-25 paren lijkt ons redelijk.

Bonte Vlieger van der
(8 paar)

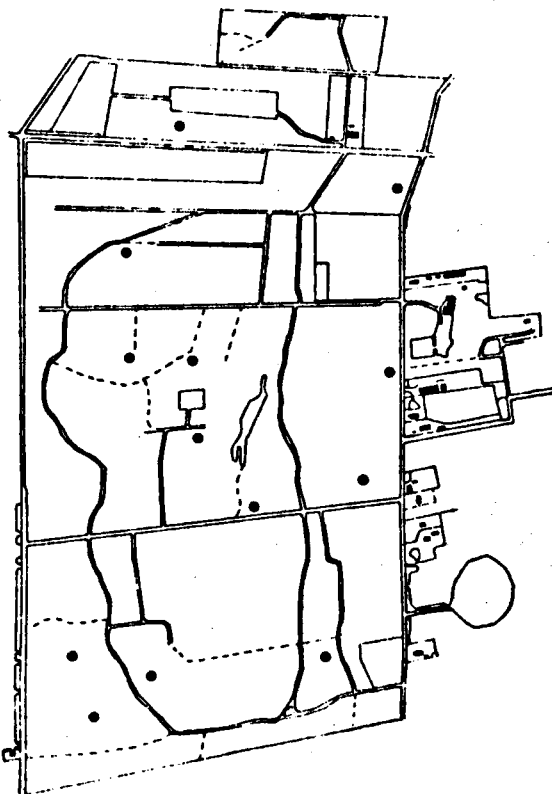

Staartmees (11 paar)

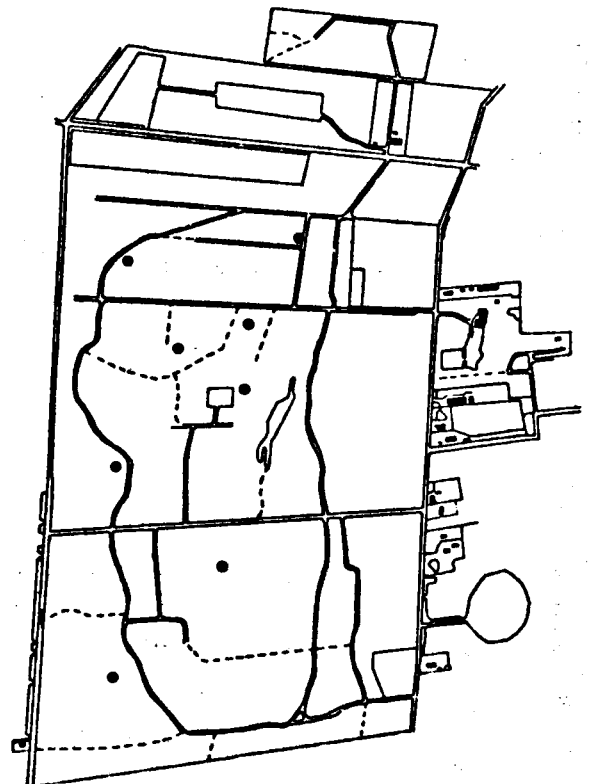

0 100 200m

Matkop (13 paar)

Kuifmees (8 paar)

Zwarte Mees - *Parus ater* -

(28)

De grootste dichtheden van de Zwarte Mees hebben we gevonden in; spar 5,96 en oude grove den + loof 4,96. In de rest van het bos komen verspreid ook Zwarte Mezen voor, mits de Grove Den vertegenwoordigd is.

In 1976 werden 6 territoria vastgesteld (P.P.D. 1976) en in 1972 3-4 paar (Glas 1972).

Ook voor deze soort geldt dat de aantalsschatting voor de provincie (Boekema e.a. 1983) te laag is. Op grond van het door ons gevonden aantal en de wetenschap, dat de Zwarte Mees elders in het Gorecht en in Westerwolde bepaald niet zeldzaam is (en in geschikte biotopen in vergelijkbare dichtheden voorkomt), kan het aantal op 75-125 geschat worden.

Pimpelmees - *Parus caeruleus* -

(33)

Koolmees - *Parus major* -

(87)

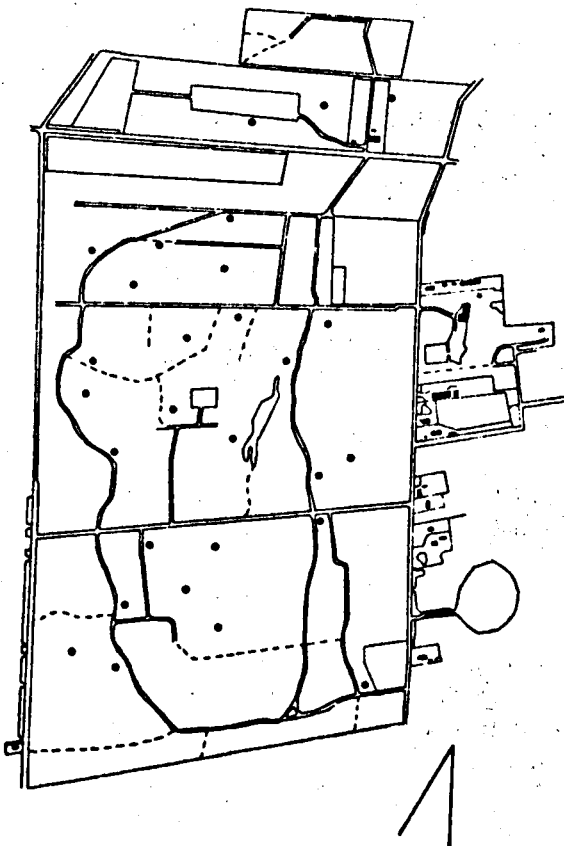
In een klein stukje bos vond Jannes Bos, door de aanwezige nestkasten te controleren, 5 paar. Wij vonden daar met behulp van de karteringsmethode 3 paar. Hieruit blijkt dat ook met de, toch vrij intensieve, karteringsmethode sommige soorten aanzienlijk onderschat kunnen worden.

Boomkruiper - *Certhia brachydactyla* -

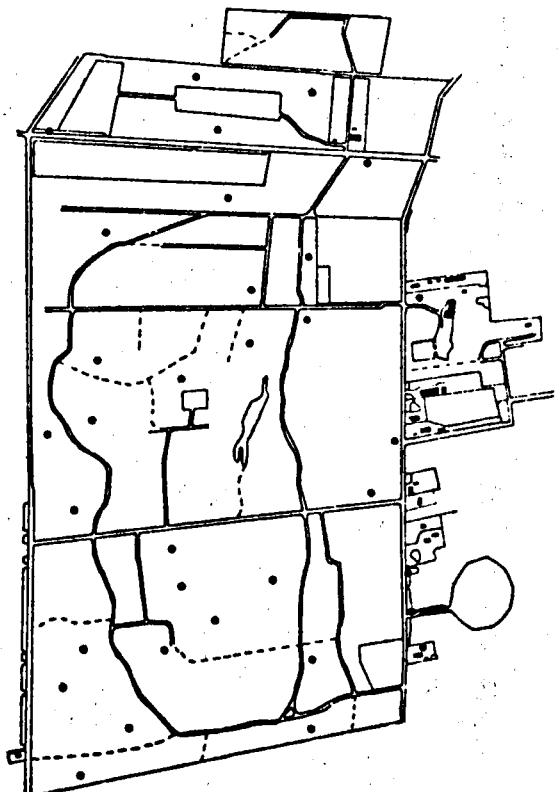
(29)

De Boomkruiper heeft een voorkeur voor de oudere bomen, zowel loof- als naaldhout (Grove Den). Een uitzondering hierop vormt een paar dat nestelde in een spleet onder het dak van een huis (med. R.Vaughan).

Zwarte Mees (28 paar)

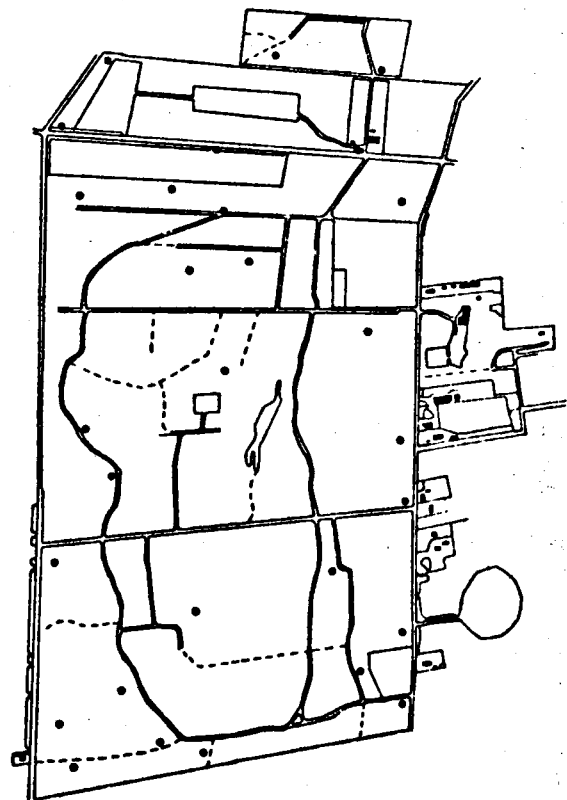
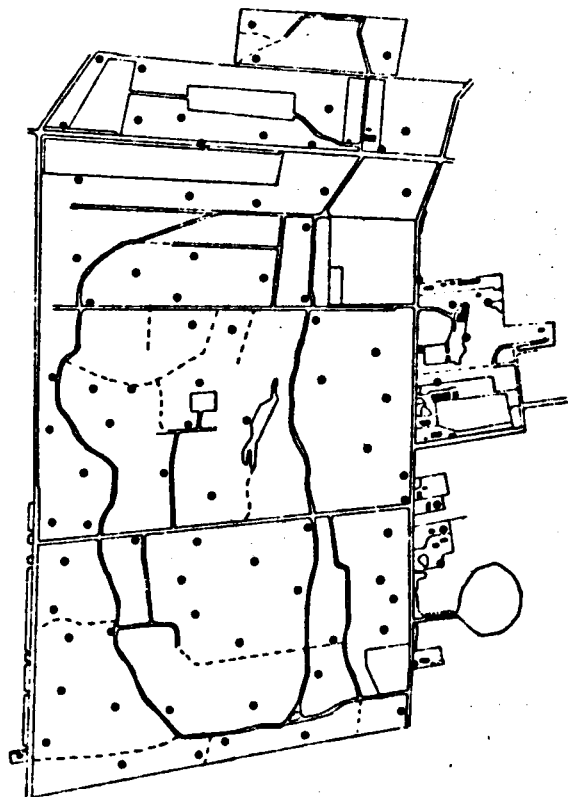

Pimpelmees (33 paar)

Koolmees (87 paar)

Boomkruiper (29 paar)

Wielewaal - *Oriolus oriolus* -

(3)

In de eerste helft van mei hoorden we op verschillende plaatsen in het bos zingende Wielewalen. Deze waarnemingen hebben voor een groot deel betrekking op doortrekkers. De in juni zingende mannetjes hebben we als territoria aangemerkt.

Vlaamse Gaai - *Garrulus glandarius* -

(+)

De vreemde situatie deed zich voor dat gedurende het gehele broedseizoen groepen (> 10 exx.) door het bos trokken. Hierdoor werd het ons onmogelijk een betrouwbare schatting te geven van het aantal paren.

Ekster - *Pica pica* -

(1)

In het bos werd één bewoond nest aangetroffen; in de directe omgeving ervan broedden nog 2 paren. Eén van de beide nesten is mislukt (doorgeschooten).

Kauw - *Corvus monedula* -

(3)

Een paar broedde in de nok van een woning aan de oostelijke bosrand (med. R.Vaughan); op 13 mei werden hier 2 jongen geringd waarvan er één op 13 juni uitvloog. Een tweede paar broedde in een hol van een Zwarte Specht (med. R.Vaughan) en het derde paar in een nestkast.

Zwarte Kraai - *Corvus corone* - (10)

Spreeuw - *Sturnus vulgaris* (+)

Voornamelijk langs de oostelijke bosrand vastgesteld (bebouwing) en de eiken/beukenlaan, en verder hier en daar in het bos.

Ringmus - *Passer montanus* - (+)

Uitsluitend vastgesteld aan de oostelijke bosrand. Zeer opvallend is het ontbreken van de Huismus aldaar.

Vink - *Fringilla coelebs* - (32)

Groenling - *Carduelis chloris* - (2)

Barmsijs - *Carduelis flammea* - (0-1)

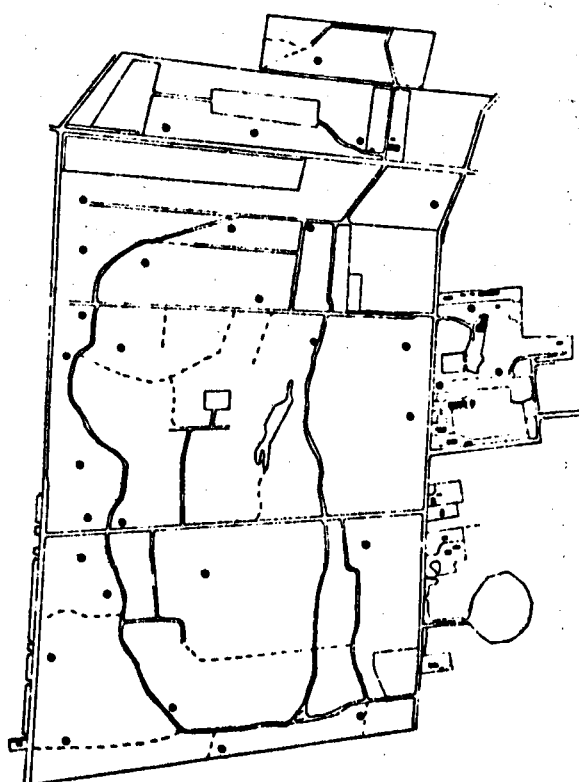
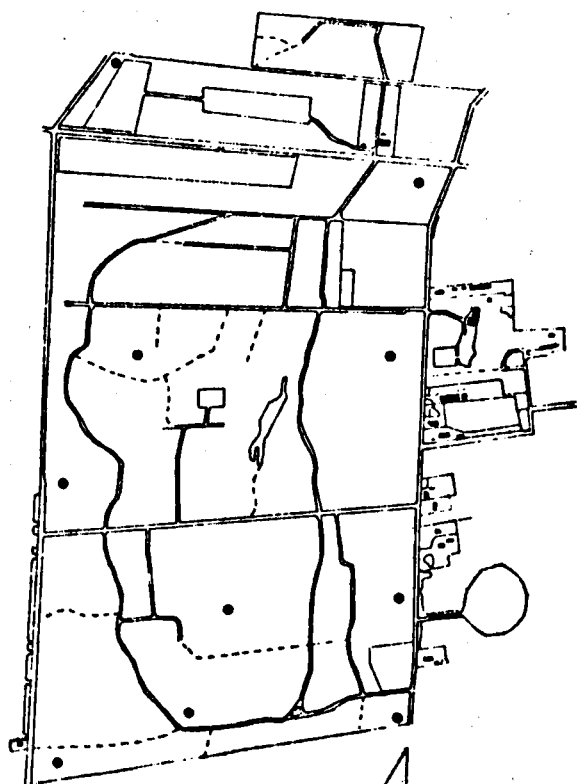
In de loop van de onderzoeksperiode werden regelmatig 1 of 2 Barmsijzen gehoord, een enkele maal zingend. De laatste waarneming werd op 13 mei gedaan. Verdere aanwijzingen voor een broedgeval werden niet gevonden. In 1982 hebben Barmsijzen gebroed in De Vijftig Bunder, een bos dat in de directe omgeving van het Noordlaarderbos ligt (med. J.Grotenhuis).

Kruisbek - *Loxia curvirostra* - (1-2)

Gedurende de hele onderzoeksperiode zijn Kruisbekken waargenomen, meestal 1 of 2, soms een groepje: op 23-4 6 exx. (med. R.Vaughan). Op 29-3 werd de zang gehoord en op 13-5 werden 2 vrouwtjes gezien. Omdat de Kruisbek een zeer vroege broeder is (februari) is een broedgeval zeer zeker niet uit te sluiten, maar door een nestvondst niet te bevestigen.

Zwarte Kraai (10 paar)

Vink (32 paar)

Goudvink - Pyrrhula pyrrhula -

(3-4)

De Goudvink staat bekend als een zeer lastig te inventariseren soort. Dat bleek ook bij deze inventarisatie. Het aantal moet dan ook als een minimum worden opgevat. Driemaal werd de zang gehoord.

V. Overzicht van de niet-broedvogels

Behalve dat we broedvogels noteerden, hebben we ons de niet-broedvogels niet volledig laten ontglippen. Deze staan in onderstaande lijst vermeld.

Blauwe Reiger	- enkele keren overvliegend waargenomen.
Ooievaar	- begin mei was enige tijd 1 ex. aanwezig in een weilandje bij de oostelijke bosrand (med. R. Vaughan).
Kolgans	- zeer regelmatig, en in grote aantallen, overtrekkend in maart en begin april.
Scholekster	- broedvogel van omringend wei- en bouwland.
Kievit	- als Scholekster.
Grutto	- broedvogel van aangrenzend weidegebied (Drentse A-dal).
Regenwulp	- tijdens avondexcursie van 22-4 20 exx. overtrekkend, richting NO.
Wulp	- als Grutto.
Tureluur	- als Grutto.
Veldleeuwerik	- broedvogel van omringend wei- en bouwland.
Gele Kwikstaart	- af en toe overtrekkend waargenomen.
Kramsvogel	- in het begin van de inventarisatieperiode waargenomen.
Koperwiek	- als Kramsvogel.
Vuurgoudhaan	- éénmaal zingend, eind april.
Boomklever	- 1 ex. roepend in ZO-hoek op 29-3.
Keep	- tot in mei regelmatig in klein aantal aanwezig.
Sijs	- als Keep.
Geelgors	- in maart éénmaal waargenomen, voormalig broedvogel.

Bijlage 1. Totaaloverzicht van de aantallen broedvogels in het Noordlaarderbos (Groningen) in 1983.

Bergeend	3-4	Tuinfluit	12
Wilde Eend	2	Zwartkop	17
Havik	2	Fluiter	1
Sperwer	1	Tjiftjaf	24
Buizerd	2	Fitis	22
Torenvalk	1	Goudhaan	42
Boomvalk	1	Grauwe Vliegenvanger	9
Fazant	6	Bonte Vliegenvanger	8
Holenduif	3	Staartmees	11
Houtduif	+	Matkop	13
Tortelduif	4	Kuifmees	8
Koekoek	3	Zwarte Mees	28
Ransuil	8	Pimpelmees	33
Groene Specht	2	Koolmees	87
Zwarte Specht	2-3	Boomkruiper	29
Grote Bonte Specht	17	Wielewaal	3
Kleine Bonte Specht	1	Vlaamse Gaai	+
Boerenwaluw	+	Ekster	1
Boompieper	1	Kauw	3
Witte Kwikstaart	3	Zwarte Kraai	10
Winterkoning	47	Spreeuw	+
Heggenmus	5	Ringmus	+
Roodborst	63	Vink	32
Gekraagde Roodstaart	19	Groenling	2
Merel	58	Barmsijs	0-1
Zanglijster	31	Kruisbek	1-2
Grote Lijster	5	Goudvink	3-4
Braamsluiper	1		

VI. Samenvatting en konklusies

In het voorjaar van 1983 hebben wij het Noordlaarderbos met behulp van de karteringsmethode geïnterpreteerd. We stelden 55 broedvogelsoorten vast (zie bijlage 1).

Het bos is arm, in die zin, dat in grote delen ervan de ondergroei schaars is. Een uitzondering hierop vormen de stukken oude Grove Den.

De variatie binnen het gebied is tamelijk groot, wat aan de vegetatiekaart (fig. 2) goed te zien is: er is sprake van een mozaiekachtige structuur van veel uiteenlopende bostypen.

Voor de meeste soorten zijn de gevonden dichtheden vergelijkbaar met die, welke in "Vogels van Drenthe" genoemd worden voor aaneengesloten bosgebieden (van Dijk en van Os 1982). Voorbeelden hiervan zijn Winterkoning, Roodborst, Grote Lijster en Staartmees. Dit geldt ook voor typische naaldhoutsoorten als Goudhaantje, Zwarte Mees en Kuifmees, hoewel deze voor Groningse begrippen in uitzonderlijke aantallen voorkomen. Ook de roofvogels bereiken niet meer dan normale dichtheden, al is de variatie in soorten groot (hierbij moet worden aangetekend dat enkele soorten in 1983 minimaal waren vertegenwoordigd).

Soorten die (dicht) struikgewas prefereren, als Tortelduif, Heggemus en Fitis, komen relatief weinig voor. Vogels van opgaand loof ontbreken (Boomklever, Glanskop) of zijn schaars (Fluiter).

Opvallend is de hoge dichtheid van de Ransuil (8 paar op ruim 100 ha). Dit geldt ook voor Grote Bonte Specht (17 territoria) en Zwarte Specht (2 - 3 paar).

Doordat onze methode veel intensiever is geweest dan die van de PPD (1976) en over een groter gebied gaat dan Glas (1972) geteld heeft, zijn konklusies over de eventuele toename van soorten niet te trekken. Duidelijk achteruitgegaan zijn Groene Specht, Tortelduif en Heggemus. Voor de beide laatstgenoemde soorten heeft dat waarschijnlijk dezelfde oorzaak: afname van het oppervlak geschikt broedbiotoop, met name door het ouder worden van de sparre-aanplanten.

VII Literatuur

- Berthold, P. (1976) : Methoden der Bestanderfassung in der Ornithologie und kritische Betrachtung. Journal für Ornithologie 117: 1-69.
- Berthold, P., E. Bezzel en G. Thielcke (1974) : Practische Vogelkunde. Kilda-Verlag, Greven/Westfalen.
- Boekema, E.J., P. Glas en J.B. Hulscher (1983) : De vogels van de provincie Groningen.
- Commissie voor de Nederlandse Avifauna (1970) : Avifauna van Nederland. Brill, Leiden.
- Dijk, A.J. van (1983): Handleiding Broedvogel-monitoringproject.
- Dijk, A.J. van en B.L.J. van Os (1982): Vogels van Drenthe. Assen.
- Koning, F. (1983) : Nieuwe heersers, nieuwe wetten. In: Argus 8:3, blz. 5.
- V.W.G. Arnhem e.o. (1982) : Veluwe-inventarisatie 1982. Arnhem.
- V.W.G. Grote Rivieren (1973) : Handleiding voor het inventariseren van broedvogels in Nederland. Wetenschappelijke Mededeling no. 96 van de K.N.N.V. Hoogwoud.
- V.W.G. Zuidoost-Achterhoek (1982): Broedvogelinventarisatie Ratum-Winterswijk 1979. Winterswijk.